

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การจัดการเรียนการสอนเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายปฏิรูปการศึกษาอย่างหนึ่งก็คือ การพัฒนาให้นักเรียนเป็นผู้ที่รู้จักคิด การคิดอย่างมีวิจารณญาณก็เป็นทักษะการคิดอย่างหนึ่งที่สามารถพัฒนาได้และนำมาพัฒนาร่วมกับการเรียนวรรณคดีไทยได้เป็นอย่างดี ดังที่ผู้วิจัยได้กล่าวมาแล้ว และจากที่ผู้วิจัยได้นำรูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณมาสอนวรรณคดีไทย ก็เป็น การจัดกิจกรรมในการเรียนการสอนรายวิชาภาษาไทยอย่างหนึ่งที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ซึ่งก่อให้เกิด พฤติกรรมอันพึงประสงค์ต่าง ๆ ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542 หลังจาก นักเรียนที่ได้รับการพัฒนาแล้วก็มีทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่ดีขึ้น ดังที่ปรากฏในผล การวิจัยครั้งนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัยและให้ข้อเสนอแนะในประเด็นที่ สำคัญ ๆ ดังต่อไปนี้

สรุปผลการวิจัย

1. การวิจัยในครั้งนี้เพื่อศึกษาความสามารถและเปรียบเทียบการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ในการอ่านวรรณคดีไทยของนักเรียนก่อนและหลังจากการได้รับการสอนโดยใช้รูปแบบพัฒนา การคิดอย่างมีวิจารณญาณ ซึ่งผู้วิจัยใช้รูปแบบพัฒนาดังกล่าวมาสร้างแผนการสอนวรรณคดีไทย เพื่อใช้สอนกับนักเรียนที่กำลังเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โดยใช้เนื้อหาจาก วรรณคดีไทย เรื่อง พระอภัยมณี ตอนพระอภัยมณีพบศรีสุวรรณกับสินสมุทร
2. การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงทดลอง ใช้กลุ่มตัวอย่างกลุ่มเดียวโดยใช้แบบทดสอบ วัดการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่ผู้วิจัยได้พัฒนาขึ้น มาทดสอบก่อนเรียนและหลังเรียนแล้วนำผลมา เปรียบเทียบ ศึกษาความสามารถทางการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทยของนักเรียน ที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ผลการวิจัยพบว่านักเรียนมีคะแนนของการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่าน วรรณคดีไทยหลังจากที่ได้เรียนโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงกว่าก่อนการเรียน ซึ่งแสดงว่านักเรียนมีความก้าวหน้าทางการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทยมากขึ้น และรูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณก็สามารถนำมาสอนวรรณคดีไทยได้เป็นอย่างดี ส่วน คะแนนการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชายกับนักเรียนหญิงหลังจากที่ได้เรียน โดยใช้รูปแบบ

พัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณไม่แตกต่างกัน แสดงว่าเพศไม่มีอิทธิพลต่อผลของการคิดอย่างมี
 วิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทยของนักเรียน

อภิปรายผลการวิจัย

1. ผลการคิดอย่างมีวิจารณญาณจากการสอนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิด
 อย่างมีวิจารณญาณกับนักเรียนในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 โรงเรียนบ้านบึงหญ้า ตั้งกวดำเนินงาน
 การประถมศึกษาอำเภอศรีมหา จังหวัดสุโขทัย ปรากฏว่าได้ผลของการคิดอย่างมีวิจารณญาณใน
 การอ่านวรรณคดีไทยหลังการทดลองสูงกว่าก่อนทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ.01 นั้น
 น่าจะมาจากองค์ประกอบต่าง ๆ ดังที่ผู้วิจัยจะนำมาอภิปรายเป็นข้อ ๆ ดังต่อไปนี้

1.1 รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่นำมาใช้ในการสอนวรรณคดีไทยนี้ได้
 ใช้เทคนิคหลาย ๆ วิธีในการที่จะกระตุ้นให้นักเรียนได้รู้จักคิด เช่น การใช้คำถามเพื่อกระตุ้นการฝึก
 การคิดได้ด้วยตนเอง การใช้กระบวนการกลุ่ม การอภิปรายซักถามทั้งในกลุ่มย่อยและกลุ่มใหญ่
 การแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันภายในกลุ่ม ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของสุพิน บุญชูวงศ์ (2531,
 หน้า 11) ที่กล่าวว่า การสอนที่ดีควรสอนให้นักเรียนได้คิดอยู่เสมอ ด้วยการซักถามหรือให้แสดง
 ความคิดเห็น นักเรียนจะได้ฝึกคิด ดังนั้นลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนดังกล่าวจึงส่งผล
 ต่อความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนได้

1.2 ขั้นตอนของการสอนวรรณคดีไทย โดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมี
 วิจารณญาณเป็นขั้นตอนที่สังเคราะห์มาจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการคิดอย่างมี
 วิจารณญาณ ซึ่งสามารถพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มทดลองได้ ทั้งนี้เพราะขั้นตอน
 ของรูปแบบพัฒนาดังกล่าวมีอิทธิพลต่อความสามารถทางการคิดอย่างมีวิจารณญาณของกลุ่มทดลอง
 ดังจะได้นำมาอภิปรายเป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1.2.1 ขั้นกระตุ้นการคิด เป็นขั้นแรกในการสร้างแรงจูงใจในการเรียนรู้ โดยที่
 ผู้สอนจะนำเสนอเนื้อเรื่องของวรรณกรรมหรือวรรณคดีที่ประกอบด้วยประเด็น คำถาม ข้อขัดแย้ง
 ของตัวละคร สถานการณ์ที่คลุมเครือ เป็นการเสนอเพื่อให้ผู้เรียนได้คิดตามเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น
 ในเนื้อเรื่อง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Piaget ที่ว่ากระบวนการคิดของบุคคลจะพัฒนาขึ้นได้ถ้า
 การเสนอสิ่งเร้าใหม่ก่อให้เกิดช่องว่าง (Discrepancy) ระหว่างความรู้ใหม่กับความรู้เดิมของผู้เรียน

1.2.2 ขั้นการคิดเป็นรายบุคคล โดยที่ผู้วิจัยได้ใช้คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรมของ
 ตัวละคร สถานการณ์ในเนื้อเรื่องเพื่อกระตุ้นให้นักเรียนคิด การใช้คำถามกระตุ้นให้ นักเรียนคิด
 ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ เพ็ญพิศุทธิ์ เนคมานุรักษ์ (2537) ที่พบว่าการใช้คำถามกระตุ้น

การคิดและการที่นักเรียนได้เริ่มพัฒนากระบวนการจัดการกระทำข้อมูลจะส่งผลให้นักเรียนสามารถพัฒนากระบวนการคิดของตนเองเพิ่มมากขึ้น

1.2.3 ขั้นการคิดเป็นกลุ่ม ในขั้นตอนนี้เป็นการนำผลการคิดของแต่ละคนมาอภิปรายแลกเปลี่ยนความเห็นกันภายในกลุ่มเล็ก ๆ ซึ่งจะเป็นกระบวนการที่ส่งผลต่อการพัฒนาการคิดของนักเรียนทั้งนี้เพราะนักเรียนได้มีการแลกเปลี่ยนและได้พัฒนาการพิจารณาข้อมูล เปรียบเทียบ และประเมินข้อมูลของตนเองที่มีอยู่ ดังผลการวิจัยของ Pollack (1987) ที่พบว่าการทำงานเป็นกลุ่มและการเรียนรู้ร่วมกันจะช่วยสร้างบรรยากาศที่ดีในการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ

1.2.4 ขั้นอภิปราย ขั้นตอนนี้เป็นการเปรียบเทียบผลการคิดของกลุ่มตนเองกับกลุ่มอื่น ๆ ในขั้นตอนนี้เองได้มีการแข่งขันซึ่งเป็นแรงกระตุ้นให้นักเรียนมีความรอบคอบและได้มีโอกาสพัฒนาข้อมูลของตนเองมากขึ้น โดยที่นักเรียนจะต้องมีการรวบรวมข้อมูลและพิจารณาข้อมูลเพิ่มเติม เพราะเริ่มมีการแข่งขันกันระหว่างกลุ่มจึงส่งผลให้นักเรียนมีการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงขึ้นซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Pollack (1987) ที่ผลการวิจัยพบว่า การแข่งขันกันระหว่างกลุ่มจะก่อให้เกิดพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณเพิ่มมากขึ้น

1.2.5 ขั้นสรุปและประเมิน และในขั้นนี้ผู้วิจัยได้ประเมินตามสภาพจริง ซึ่งเป็นการประเมินที่ให้นักเรียนแสดงออกในภาคปฏิบัติ เน้นกระบวนการเรียนรู้ และผลผลิตจะเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผล อีกทั้งการประเมินผลด้วยวิธีนี้จะดำเนินการควบคู่ไปกับกิจกรรมการเรียนการสอน นอกเหนือจากที่ครูเป็นผู้ประเมินแล้ว นักเรียนยังต้องประเมินและสังเกตพฤติกรรมของตนเองและของเพื่อนด้วย ทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้น สนใจที่จะทำกิจกรรม เพราะการประเมินดังกล่าวนักเรียนจะมีโอกาสได้รับรู้ผลของการทำกิจกรรมของตนในทันที การที่นักเรียนรู้พัฒนาการของตนเองจากการประเมินทันที จะเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนได้รู้จักคิดมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ เพ็ญพิศุทธิ์ เนคมานุรักษ์ (2537) พบว่าการให้ข้อมูลย้อนกลับและการประเมินผลจะช่วยสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณ นอกจากนี้การประเมินผลด้วยวิธีดังกล่าวยังเป็นการฝึกให้นักเรียนมีคุณธรรมจริยธรรมอีกด้วย เพราะนักเรียนจะต้องเป็นผู้ที่มีวินัย และมีความซื่อสัตย์จึงทำหน้าที่เป็นผู้ประเมินที่ดีได้

1.3 เนื้อเรื่องที่ผู้วิจัยนำมาสอนเพื่อพัฒนาทักษะการอ่านวรรณคดีไทยของนักเรียน ผู้วิจัยได้พิจารณาจากพฤติกรรม บุคลิก ลักษณะของตัวละครมีความน่าสนใจและเหมาะสมกับวัยของนักเรียน กำลังอยู่ในความสนใจของนักเรียนจึงทำให้นักเรียนมีความกระตือรือร้น ที่จะทำกิจกรรม สนใจค้นหาคำตอบจากตัวละครที่ตนเองสนใจ ซึ่งสอดคล้องกับความคิดของ Skinner (1973, p.13) ที่กล่าวว่าวัยรุ่นจะมีความสนใจใคร่รู้ในเรื่องราวของตนเอง และจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วย

ตนเองเพราะเป็นสิ่งที่เขาสนใจและความสนใจของเขาก็จะทำให้เขารู้จักค้นหาคำตอบด้วยตนเอง เมื่อเกิดปัญหา

2. จากการให้นักเรียนบันทึกพฤติกรรมการคิดและการทำงานของนักเรียนพบว่า นักเรียนมีพัฒนาการที่ดีขึ้นตามลำดับ กล่าวคือนักเรียนสามารถปรับตัวเข้ากับกิจกรรมการเรียน การสอนได้เป็นอย่างดี หลังจากที่ทำกิจกรรมมาแล้ว 2-3 ครั้ง ทั้งนี้เพราะว่าในการเรียนครั้งแรก ๆ นักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่เข้าใจวิธีการเรียนรู้และวิธีการคิดที่เป็นระบบจึงทำให้ต้องใช้เวลามาก และจากการสังเกตของผู้วิจัยในการจัดการเรียนการสอน พบว่าในการปฏิบัติกิจกรรมในแผนการสอน แรก ๆ นักเรียนจะเกิดการสับสนในขั้นตอนของการปฏิบัติกิจกรรม และบางคนไม่รู้อ่านจะเริ่มค้น ปฏิบัติอย่างไร ขณะอ่านเนื้อเรื่องส่วนใหญ่ก็ไม่มีวิธีการอ่านที่ถูกต้อง ไม่สามารถหาประเด็นปัญหา รวมทั้งไม่สามารถเก็บข้อมูลที่ต้องการได้ การรวมกลุ่มอภิปรายก็ไม่มีการอภิปราย ไม่มีการแสดง ความคิดเห็นหรือแลกเปลี่ยนผลการคิดซึ่งกันและกัน นอกจากนี้การปฏิบัติกิจกรรมยังใช้เวลามาก กว่าที่กำหนด ผู้วิจัยต้องกระตุ้น ชี้แนะ เสริมสร้างให้นักเรียนเข้าใจกระบวนการคิด รู้จักการคิดที่เป็นระบบ และเมื่อนักเรียน ได้ฝึกจากการปฏิบัติกิจกรรมการคิดบ่อย ๆ ก็ทำให้นักเรียนก็มีการพัฒนา ทักษะการคิดเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้นักเรียนเริ่มปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่ดีขึ้นในแผนการสอนต่อมา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอุทุมพร วรรณะศิลป์ (2542, หน้า 50) ที่พบว่าเมื่อนักเรียนได้มีการ ฝึกหัดมาดี จะทำให้นักเรียนสามารถปฏิบัติงานได้ผลดีขึ้น เนื่องจากนักเรียนมีความรู้และ ประสบการณ์มากขึ้น แต่พฤติกรรมการทำกิจกรรมในระบบกลุ่ม นักเรียนส่วนใหญ่ยังไม่สามารถ ปรับตัวเข้ากับเพื่อน ๆ ได้ดีเท่าที่ควร ทั้งนี้เพราะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวรรณคดีไทยโดย ใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ มีการหมุนเวียนเปลี่ยนกลุ่มทุกครั้งที่มีการทำกิจกรรม ทำให้นักเรียนต้องใช้เวลาในการปรับตัวเข้ากับเพื่อน ๆ มากขึ้น เพราะจากการสังเกตของผู้วิจัย พบว่านักเรียนยังไม่คุ้นเคยกับการเปลี่ยนกลุ่มบ่อย ๆ เท่าที่มีการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่ผ่าน มา นักเรียนจะเลือกเข้ากลุ่มที่ตนเองสนใจ นอกจากนี้การที่ให้นักเรียนได้บันทึกผลการคิดและมี การประเมินผลการคิดของตนเองก็จะทำให้นักเรียนได้ทราบความก้าวหน้าของตนเอง พบข้อบกพร่อง พร้อมที่จะแก้ไขในกิจกรรมต่อไป ส่งผลให้นักเรียนมีพัฒนาการและมีศักยภาพในการคิดของ ตนเอง และจากการที่พิจารณาผลการประเมินการปฏิบัติกิจกรรม พบว่านักเรียนมีคะแนนของ การทำกิจกรรมอยู่ในเกณฑ์ที่น่าพอใจ คะแนนที่ได้จากการทำกิจกรรมนี้นักเรียนจะมีส่วนร่วมใน การประเมินผลด้วย ทำให้นักเรียนสนใจที่จะทำกิจกรรม และจากผลขอคะแนนทำให้ทราบว่า นักเรียนมีความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมต่าง ๆ ยกเว้นบางกิจกรรมเท่านั้นที่นักเรียนทำ คะแนนได้น้อย ทั้งนี้เพราะนักเรียนอาจจะยังไม่เข้าใจลักษณะของกิจกรรม และกิจกรรมการเดา ความหมายของคำศัพท์จากบริบทเป็นกิจกรรมที่ยากเกินความสามารถของนักเรียน

3. จากผลการวิเคราะห์คะแนนการคิดอย่างมีวิจารณญาณพบว่าค่าเฉลี่ยของคะแนนหลังการทดลองสูงกว่าก่อนการทดลอง แสดงให้เห็นว่าหลังจากที่นักเรียนได้เรียนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณแล้วมีพัฒนาการทางด้านการคิดอย่างมีวิจารณญาณสูงขึ้น และเมื่อพิจารณาจากส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของคะแนนหลังการทดลองก็สูงขึ้นด้วย แสดงให้เห็นว่าคะแนนของนักเรียนมีการกระจายกันมากขึ้น ซึ่งหมายความว่าคะแนนการคิดของนักเรียนมีความแตกต่างกันมากขึ้นตามความสามารถของแต่ละบุคคล ทำให้มองเห็นภาพความแตกต่างกันระหว่างนักเรียนที่มีความสามารถสูงกับนักเรียนที่มีความสามารถด้อยกว่ากันชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย

4. จากการเปรียบเทียบผลการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียนชายและนักเรียนหญิงหลักจากที่เรียนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณพบว่ามีความแตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แสดงให้เห็นว่าเพศไม่ได้เป็นปัจจัยที่สำคัญต่อการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียน เพราะว่ามีนักเรียนส่วนใหญ่มีพื้นฐานทางสังคมที่ใกล้เคียงกัน นอกจากนี้ นักเรียนยังมีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มอยู่แล้ว ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของเสาวนีย์ บุญส่ง (2542, หน้า 42) ที่พบว่านักเรียนชายกับนักเรียนหญิงต่างก็มีความคิดที่ไม่แตกต่างกัน มีพฤติกรรมที่คล้ายคลึงกัน เนื่องจากเด็กทั้งสองกลุ่มมีสิ่งแวดล้อมที่ไม่ต่างกันหรือการมีปฏิสัมพันธ์กันในกลุ่มก็ส่งผลให้เด็กมีความรู้สึกนึกคิดที่เหมือนกันอีกด้วย

กล่าวโดยสรุป ผลการสอนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในงานวิจัยนี้ ช่วยให้นักเรียนมีความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณเพิ่มมากขึ้น ทั้งนี้เพราะการจัดกิจกรรมที่หลากหลายและส่งเสริมการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักเรียน เพราะได้มีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน นักเรียนมีความสุขในการเรียนรู้ มีการปลูกฝังคุณธรรม จริยธรรม และได้ฝึกกระบวนการคิดด้วยตนเอง โดยที่ครูเป็นเพียงผู้ชี้แนะและคอยกระตุ้นให้นักเรียนได้คิด ซึ่งสอดคล้องกับการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ดังนั้นการสอนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณจึงเหมาะสมที่จะนำไปประยุกต์ใช้กับการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนวิชาภาษาไทยหรือวิชาอื่น ๆ ในยุคปฏิรูปการศึกษาต่อไป

ข้อเสนอแนะ

ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในด้านการเรียนการสอนและการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

1. ข้อเสนอแนะในด้านการเรียนการสอน

1.1 รูปแบบพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณนี้เป็นรูปแบบที่สร้างขึ้นมาเพื่อพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทย จึงควรจะนำไปประยุกต์ใช้กับ

กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้แบบต่าง ๆ เพื่อที่จะได้พัฒนาพฤติกรรมอันพึงประสงค์ด้านอื่น ๆ ของผู้เรียน ทำให้สอดคล้องและตรงตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรในรายวิชาภาษาไทย

1.2 การสอนวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในระดับชั้นมัธยมศึกษาตอนต้นนั้น จำเป็นที่จะต้องมีการฝึกทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณเสียก่อน ในหนึ่งแผนการสอนอาจจะเน้นทักษะใดทักษะหนึ่งก็ได้แต่ควรให้เด็กได้ฝึกทักษะให้ครบทุก ๆ ทักษะ ไม่ควรแยกทักษะแต่ละอย่างออกจากกัน เพราะในกระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณ ทักษะต่าง ๆ จะเกิดอย่างต่อเนื่องกันอยู่ตลอดเวลา

1.3 สำหรับนักเรียนที่ยังไม่เคยได้รับการพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทย ควรเริ่มพัฒนาการคิดจากการอ่านงานประพันธ์ที่เป็นร้อยแก้วเสียก่อน เพราะจะทำให้นักเรียนสามารถตีความจากเนื้อเรื่องที่อ่านได้ง่ายกว่างานประพันธ์ที่เป็นร้อยกรอง

1.4 การพิจารณาเนื้อเรื่องที่จะนำมาพัฒนากระบวนการคิดอย่างมีวิจารณญาณควรคำนึงถึงสิ่งต่าง ๆ เช่น ความเหมาะสมกับนักเรียน ความน่าสนใจ สถานการณ์หรือพฤติกรรมของตัวละครจะต้องช่วยให้นักเรียนเกิดการคิด

1.5 บรรยากาศในการเรียนการสอนต้องมีความเป็นกันเอง ครูควรมีบุคลิกภาพในความเป็นประชาธิปไตยสูง เพราะต้องเปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและช่วยทำให้เกิดความคิดเห็นที่แตกต่างหรือมีการโต้แย้งเหตุผลอยู่เสมอ เพื่อนำไปสู่การนำเสนอมุมมองที่หลากหลายในประเด็นปัญหา และการตัดสินใจที่เหมาะสม

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรมีการศึกษาเพื่อพัฒนารูปแบบการคิดอย่างมีวิจารณญาณแบบอื่น ๆ นอกเหนือจากรูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณที่งานวิจัยนี้นำมาพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทย

2.2 ควรมีการศึกษาถึงผลการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทยโดยใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณในระดับชั้นอื่น ๆ ต่อไป

2.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการอ่านวรรณคดีไทยกับผลการคิดอย่างมีวิจารณญาณในการอ่านวรรณคดีไทยของนักเรียนหลังจากที่ได้เรียน โดยการใช้รูปแบบพัฒนาการคิดอย่างมีวิจารณญาณ